

LANGUAGE SHIFT

Müslüman Azınlık Çalışmaları Merkezi
(MAM)

Kavram Analizi:

Dil Kayması (*Language Shift*)

İkra Doğan

2026/4

www.gocvakfi.org | info@gocvakfi.org

DİL KAYMASI (LANGUAGE SHIFT)

(2026/4)

YAZAR:

İkra Doğan

MÜSLÜMAN AZINLIK ÇALIŞMALARI MERKEZİ (MAM)

GRAFİK TASARIM:

Feyzanur Yetimoğlu

E ISBN:

978-625-5830-47-0

Göç Araştırmaları Vakfı

Hacettepe Mahallesi Fener Sokak No: 5

06230 Altındağ/Ankara, Türkiye

Tel.: (0312) 473 76 11

Fax: (0312) 473 79 14

Kitapçığın tüm yayın hakları Göç Araştırmaları Vakfına aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak

sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın

hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

İçindekiler

Giriş	2
Kavramın Anlamı ve Tarihsel Arka Planı	4
Göçmenler ve Müslüman Azınlıklarda Dil Kayması	7
Sonuç	9
Kaynakça	10

Giriş

Küreselleşen dünyada milyonlarca insanı etkileyen göç hareketleri, kültürlerin ve dillerin birbiriyle sürekli temas halinde olmasına neden olmaktadır. Bu yoğun dilsel temaslar sonucunda alışılmış dil kullanımı ve davranış biçimlerinde köklü değişiklikler meydana gelmektedir. Böylece yaşanan süreçlerin psikolojik, sosyolojik ve dilbilimsel açıdan incelenmesine ihtiyaç doğmaktadır.

Dil kayması kavramı; antropoloji, tarih, dilbilim, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı disiplinlerde de sıklıkla karşılaşılan bir olgudur (Fishman, 1964, s.32). Bu disiplinlerin yanı sıra, göç ve uyum çalışmaları alanında da karşımıza çıkmaktadır. Fishman'a (1964, s. 63) göre göçmenlerin büyük bir kısmı, etnik kimliklerinden sıyrılmadan veya bilinçli bir şekilde çift kültürlülük olgusunu düşünmeden çok önce iki dilli hâle gelmektedir. Bu durum, zamanla konuşucuların ikinci dilde baskın hâle gelmelerine ve birinci dildeki yeterliliğin kademeli olarak gerilemesine yol açabilmektedir. İlk aşamada göçmen, göç ettiği ülkenin dilini ana dili aracılığıyla öğrenmektedir. Ana dilin kullanılmadığı yalnızca birkaç alanda (iş, kamu dairesi vb.) bu ikinci dili kullanmaktadır. Bir sonraki aşamada sayıca artan göçmenler hâkim dili daha fazla öğrenmekte ve bundan dolayı birkaç alanda birbirleriyle ya ana dilde ya da hakim dilde konuşabilmektedirler. Takip eden aşamada diller birbirinden bağımsız olarak işlev görmek ve son olarak hâkim dil, özel veya kısıtlı alanlar dışındaki tüm alanlarda ana dilin yerini almaktadır (Fishman, 1964, s. 42).

Bu kavram analizi, Weinreich'in temellerini attığı dil teması kuramından, Fishman'ın kavramsallaştırdığı dil kayması çerçevesinden ve Schmid'in geliştirdiği dil aşınması modelinden faydalanarak, sosyodilbilim literatüründe dilsel dönüşüm süreçlerini tanımlayan kavramlar arasındaki sınırları netleştirmeyi ve bu çerçeveyi özellikle göç bağlamında

ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma öncelikle dil kayması kavramının anlamı ve tarihsel gelişimini ele alacak, ardından dil korunması ve dil kaymasının ardıl ve eşzamanlı olarak karşılıklı ilişkisini inceleyecek, bu kavramın dil aşınması ve dil kaybı ile ilişkisini, aralarındaki kavramsal sınırları tartışacak, son olarak bu çerçeveyi göçmenler ve Müslüman azınlıklarda kuşaklararası dil aktarımı, din-dil ilişkisi ve hâkim dile kayma süreçleri üzerinden değerlendirecektir.

Kavramın Anlamı ve Tarihsel Arka Planı

Dil kayması kavramının kökeni Weinreich'in (1953) dil teması (*language contact*) kuramına dayansa da bu kavramı bağımsız bir araştırma alanı olarak kuramsallaştıran ilk isim Fishman'dır (1964). Weinreich, bu kuram ile içsel dil değişimlerinden farklı olarak diller arası temasın dilsel değişim süreçlerini tetikleyen güçlü bir dışsal etken olduğunu öne sürmektedir (1953, s. 25). Her ne kadar genel sözlük tanımı, terimi en geniş ve kapsayıcı şekilde ele almak amacıyla dil kayması kavramını (*language shift*) 'bir bireyin veya grubun' kademeli olarak ya da keskin bir şekilde bir dili bırakıp diğer dili (hakim dili) kullanmaya başlaması olarak tanımlasa da (Crystal, 2008, s. 269) sosyodilbilimsel alanda bu kavram bir konuşucu topluluğun kendi ana dilini kademeli olarak terk edip egemen dili birincil iletişim aracı kullanması durumunu ifade etmekte ve esasen kolektif bir değişime karşılık gelmektedir. Mesthrie'ye göre bu kavramın karşıtı olarak dil korunması (*language maintenance*) karşımıza çıkmaktadır. Bu terim bölgesel ve sosyal olarak daha güçlü veya sayıca daha baskın bir dil karşısında diğer dilin kullanılmaya devam etmesini ifade etmektedir (Mesthrie, 1999, s. 42'den akt. Hornberger, 2010, s. 2). Fishman ise dil korunmasını, bir topluluğun, başka bir dille temas halinde olmasına rağmen kendi dilini nesilden nesile aktarmaya ve alışlagelmiş kullanım alanlarında (ev, ibadet, toplumsal ilişkiler vb.) kullanmaya devam etmesi durumu olarak tanımlamıştır. Genel manasıyla dil korunması bireylerin başka bir dilin baskın olduğu bir toplumun parçası haline geldikten sonra takip eden süreçte kendi dillerini kullanmaya devam etmeleri anlamına gelmektedir. Örneğin, göçmenler veya azınlık gruplar, baskın olan ev sahibi ülkenin diline karşı bir dil sadakati (*language loyalty*) duygusuyla kendi dillerini koruyabilir ve sürdürebilirler (Crystal, 2008, s. 267).

Dil kayması çoğu zaman ev sahibi ülkede maruz kaldıkları iletişim zorlukları nedeniyle ana dillerine olan bağlılıklarını kaybetmekle karşı karşıya kalan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler arasında karşımıza çıksa da (Crystal, 2008, s. 269) Weinreich'e göre coğrafi

engeller veya kolaylıklar, yerlilik, kültürel aidiyet, din, ırk, cinsiyet, yaş, sosyal statü, meslek ve kır-kent ikameti gibi etkenler dilin korunması veya kayması sürecine etki etmektedir (Weinreich, 1953, s. 89-97). Öte yandan Fishman dil korunmasının, milliyetçilik gibi ideolojilerin sadakat ifadesinin bir işlevi olduğunu iddia etmektedir. Bununla beraber kentte yaşayanların kaymaya daha eğilimli ve kırsalda yaşayan daha muhafazakar ve izole kesimin kaymaya daha az eğilimli olduğunu savunmaktadır. (1964, s. 50-51) Göçmen ebeveynler ana dillerine karşı güçlü bir duygusal bağ besliyor olsalar bile mevcut koşullarda çocuklarının geleceği için daha avantajlı bir dili öğrenmesi yönündeki ihtiyaçları, genellikle dili koruma arzusunun önüne geçmektedir (Jem, 2026). Bu içsel çatışma, azınlık dilin aktif kullanımının günlük aile içi iletişimlerde giderek azalmasına yol açabilmektedir (Wei & Zhu, 2023'ten akt. Jem, 2026).

“Aile, bir dilin geleceğinin (hayatta kalıp kalmayacağını veya yok olup olmayacağını) basit görülebilecek ancak derin anlamlar taşıyan günlük pratikler yoluyla belirlendiği bir “dilsel mücadele alanı” haline gelmektedir” (Jem, 2026, s. 1261).

Çocuklar tarafında onları hâkim dile iten başka etkenler de öne çıkmaktadır. Sosyal hayatın içinde çocuklar akranları tarafından kabul edilme arzusu veya ötekileştirilmekten kaçınma gibi nedenlerle genellikle çoğunluğun dilini kullanmayı tercih etmektedirler. Öte yandan ev dışında kullanılmayan dillerin daha az yararlı olarak algılanma eğiliminde olduğu da görülmektedir (Jem, 2026 s. 1261).

Tüm bunların yanı sıra hâkim dile kayma durumu, ev sahibi ülkenin göçmenlere karşı uyguladığı hükümet politikalarını etkili bir biçimde teşvik etmesiyle de meydana gelebilmektedir (Crystal, 2008, s. 269).

İki dilli konuşurlarda ana dille temasın azalması sonucu ortaya çıkan dil yetkinliğinin kademeli olarak zayıflaması, literatürde dil aşınması olarak adlandırılmaktadır (İmer vd., 2011). Dilbilim ve Fonetik Sözlüğü'ne göre dil aşınması (*language attrition*) kavramı dil kaybının ani değil de kademeli olması durumunu ifade etmektedir (Crystal, 2008, s. 267). Kavramsal derinlik eksikliği, özellikle toplumsal (makro) ve bireysel (mikro) düzeylerin yeterince ayrıştırılmaması ve farklı disiplinlerce farklı ölçütlerle ele alınması nedeniyle, dil kayması kavramının literatürde sıklıkla dil aşınması ve dil kaybı kavramlarıyla karıştırılmasına zemin hazırlamaktadır (Köpke & Schmid, 2004). Köpke ve Schmid (2004) aşınmayı bireyin önceden edindiği bir dildeki yeterliliğinin patolojik bir sebep olmaksızın azalması olarak tanımlamaktadır. Onlara göre aşınmanın ikinci dil ile aynı ortamda geçirilen fiilî süreden ziyade ana dille temas eksikliği ile ilgili olduğu doğrulanmıştır. Bu noktada sürecin ne zaman “aşınma”, hangi eşikten sonra “kayıp” olarak adlandırıldığı sorusu gündeme gelmektedir. Schmid ve Köpke'ye göre (2017, s. 638-641), dil kaybindan farklı olarak aşınma, yeni bir dilin edinilmesinin bir sonucu olarak önceden var olan dilsel bilginin daha az erişilebilir hale gelmesi veya değişikliğe uğramasıyla ana dilde üretimin etkilenmesi sürecini ifade etmektedir. Dil aşınmasında en öne çıkan etkenlerden biri, bireyin ana dilini kullanma sıklığıdır. Zamanla dilsel bilgilerin bellekte zayıflaması, zihinden tamamen silinmesi de bu öğelere erişimin güçleşmesi durumudur.

Bu çalışmada dil kayması ile sıklıkla karıştırılabilen dil aşınması olgusuna da değinilmesinin amacı kavramlar arasındaki farkı netleştirmektir. İfade edilmelidir ki dil kayması

kavramı toplumsal bir süreci ifade ederken dil aşınması bireysel düzeyde yaşanan bir durumu tanımlamaktadır. Diğer yandan söz konusu bu iki kavram birer süreci ifade ederken, bir dilin topluluk içerisinde artık kullanılmamasını ifade eden dil ölümü ve dil yetisinin yitirilmesi anlamına gelen dil kaybı kavramları, bu süreçlerin nihayetinde meydana gelen sonuçları temsil etmektedir (İmer vd., 2011).

Göçmenler ve Müslüman Azınlıklarda Dil Kayması

Göçmenlerin bir gecede konuşma alışkanlıklarını terk etmeleri beklenemez. Nitekim konuşma eylemi, insanın duygusal dünyasında sanıldığından daha ciddi bir derinliğe sahiptir. Göçmen topluluklarda kendi dili konusunda ısrarcı bir korumacılık ve çocukluktan itibaren kimlikleriyle bütünleşen konuşma alışkanlıklarından vazgeçme konusunda güçlü bir isteksizlik görülmektedir. Yeni ülkedeki ilk gününden itibaren bireyin iç dünyasında eski ve yeni benliği arasında bir çekişme sürmektedir (Haugen, 1938). Haugen'in ifadeleriyle, göçün başlangıcından itibaren, birey açısından bilinçli veya bilinçsiz, bir değişim başlamaktadır. Kullanma imkanı bulamadığı kelimeler yavaş yavaş silinmekte, maruz kaldığı yeni dilden birçok yeni kelime ve ifade zihninde yer etmektedir. Böylece göçmenin kelime dağarcığı bir taraftan sürekli körelirken, diğer taraftan yenilenmeye devam etmektedir. Bu değişim, onun değişmekte olan kimliğinin kaçınılmaz bir eşlikçisidir. Yeni bir dil öğrenirken, yeni ifadeler edinirken aynı zamanda yeni bir sosyal ve dilsel bakış açısını özümsemekte ve bu bakış açısı şüphesiz ki ana dilini etkilemektedir (Haugen, 1938). Birey düzeyinde başlayan bu aşınma süreci, yerini kuşaklar arası aktarımın sekteye uğramasıyla topluluk düzeyinde dil kaymasına bırakmaktadır.

Joshua Fishman (1990), Dil kaymasını tersine çevirmek nedir ve nasıl başarılı olabilir?' başlıklı makalesinde Kademeli Nesiller Arası Bozulma Ölçeği (bundan böyle GIDS olarak anılacaktır.) modelini sunmuştur. Fishman, GIDS'de sekiz aşama tanımlamaktadır. Aşama 8, bir dilin en çok tehdit altında olduğunu ve Aşama 1, bu riskin en az olduğu aşamayı ifade etmektedir. Göçmen topluluklar bağlamında dil kaymasının en kritik eşiği olan 7. Aşama, yeni ülkeye sonradan gelen ebeveynlerin orada doğan çocuklarıyla birlikte ana dilini kullanmaya devam etmemesi ve aile içi iletişimde hâkim dili kullanan birinci nesil aileleri temsil etmektedir. Anne-baba, akrabalar, arkadaşlar konuştukça miras dil hayatta kalabilse de nesiller arası aktarım zinciri kırılmaktadır. Göçmenlerde 7. Aşama çeşitli etnik-dilsel gruplardaki ikinci nesil ailelerde sıklıkla meydana gelmektedir. Yeni ülkede doğup büyüyen ikinci nesil ebeveynler miras dilin konuşulduğu ortamlarda büyümüş olsalar da bunu üçüncü nesil çocuklarına aktarmamaktadır. Üçüncü nesil dili sadece yaşlı ak-

rabaları aracılığıyla duyabilmektedir, fakat konuşamamaktadır (*Pauwels, 2016, s. 156*).

Bu süreç Müslüman azınlıklar bağlamında incelendiğinde özgün bir toplumdilbilimsel paradoks ortaya çıkmaktadır. Daha önce Fishman ve Weinreich'in yaklaşımlarında din ve milliyetçilik gibi bağlılıkların dil sadakatini besleyerek dilin korunmasını desteklediği vurgulansa da bu her temas ortamında aynı yönde gerçekleşmemektedir. Gayrimüslim toplumlarda yaşayan Müslüman azınlıklar inançlarına daha sıkı sarılsalar da bu durum göçmenin ana dilinin korunmasını sağlamamaktadır. Duderija'nın (2007, s. 143) belirttiği gibi, yeni kuşaklar ebeveynlerinin etnik aidiyetlerini geride bırakarak 'kültürden arındırılmış' evrensel bir İslam anlayışına yönelmektedir. Karam (2019, s. 14), ikinci kuşak göçmen bir ebeveynin aktarımına dayanarak üçüncü kuşakta etnik kimlikten ziyade İslami aidiyetin öncelendiğini ortaya koymakta ve bu toplumdilbilimsel kırılmayı somutlaştırmaktadır. Bu da etnik dilin kuşaklararası aktarımındaki kopuşunu ortaya koymaktadır. Ebeveynler 'kültürden arındırılmış bir İslam' anlayışını benimseyerek etnik dili feda etmekte ve dinî sürekliliği yerel hâkim dil üzerinden kurmaktadır. Aynı zamanda bunun göçmenleri ve çocuklarını ana akım Amerikan kültürüne yaklaştırdığı da ifade edilmiştir.

Hâkim dile doğru yaşanan bu kayma durumu, sadece aile içinde kalmamakta, kurumsal alana da yansımaktadır. Nitekim Bristol Heights Akademisi'nde İslami Araştırmalar programının başına aksanlı göçmen hocalar yerine, akıcı yerel dile ve Amerikan kültürüne hâkim beyaz bir mühtedi olan Dan'ın getirilmesi velilerce özellikle tercih edilmektedir. Dan'ın belirttiği üzere çocuklarının Amerikan toplumuna uyum sağlaması ve bu toplumda Müslüman olarak başarılı olması aileler için oldukça önemlidir. Veliler de bunun yerel dile tamamen hâkim olan bir eğitimci aracılığıyla gerçekleşebileceğine inanmaktadırlar (*Karam, 2019, s. 14*).

Sonuç

Bu analizde, dillerin göç ve küreselleşme gibi nedenlerle uğradığı değişim, dil aşınması, dil kayması, dil korunması, dil kaybı ve dil ölümü kavramları altında ele alınmış, karşılaştırmalı bir yaklaşım ile tek bir çatı altında incelenmiştir. Özellikle dil aşınması ve dil kayması kavramları arasındaki bulanık sınırlar Weinreich'in dil teması kuramı, Fishman'ın kavramsallaştırdığı dil kayması ve Schmid'in geliştirdiği dil aşınması modeli ile netleştirilerek mevcut literatüre özgün bir katkıda bulunulmuştur. Çalışmanın ortaya koyduğu kavramsal ayırma göre, dil aşınması, dil yetisinin gerilemesi şeklinde ortaya çıkan mikro-bireysel düzeyde bir süreci tanımlarken, dil kayması toplulukta kuşaklararası aktarım zincirinin kırılarak ana dilin yerini, bulundukları ortamda hâkim olan ikinci dile bırakmasını ifade eden makro-toplumsal bir süreci tanımlamaktadır. Dil kaybı ve dil ölümü ise söz konusu aşınma ve kayma süreçlerinin önlenememesi halinde bireysel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan sonuçlar olarak konumlandırılmıştır.

Bu kuramsal çerçeveye göçmenler ve Müslüman azınlıklar bağlamında incelendiğinde ise özgün bir toplumdilbilimsel paradoks tespit edilmiştir. Gayrimüslim toplumlarda yaşayan Müslüman azınlıklarda dinî aidiyetin kamçılanarak güçlenmesi, göçmenin ana dilinin korunmasını garanti etmemektedir. Kuşaklararası dil aktarımının aile içinde zayıflamasıyla birlikte, yeni nesiller etnik mirası ve anadili "kültürel bir yük" olarak kodlamakta dolaşısıyla dinî kimliklerini etnik aidiyetlerinden arındırmaya yönelmektedir (Duderija, 2007, s. 143).

Sonuç olarak bu analiz, göçmenler ve Müslüman azınlıkların şimdiye kadar yaşadığı ve gelecekte de karşı karşıya kalması muhtemel olan dil değişim süreçlerini değerlendirirken bireysel aşınma ile toplumsal dil kaymasının farklı dinamiklerle nasıl meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bu analizde sunulan söz konusu çok katmanlı kavramsal modelin, göç bağlamında Müslüman azınlıklar ve diasporik topluluklar üzerinde yürütülecek sosyolinguistik araştırmalarda dil politikalarının ve kuşaklararası yaşanan değişim ve dönüşümlerin daha açık bir metodolojik zemine oturtularak çözümlenmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6. bs.). Blackwell Publishing.
- Duderija, A. (2007). Literature review: Identity construction in the context of being a minority immigrant religion: The case of Western-born Muslims. *Immigrants & Minorities*, 25(2), 141–162. <https://doi.org/10.1080/02619280802018132>
- Fishman, J. A. (1964). Language maintenance and language shift as a field of inquiry: A definition of the field and suggestions for its further development. *Linguistics*, 2(9), 32–70. <https://doi.org/10.1515/ling.1964.2.9.32>
- Fishman, J. A. (1990). What is reversing language shift (RLS) and how can it succeed? *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 11, 5–36. <https://doi.org/10.1080/01434632.1990.9994399>
- Hornberger, N. H. (2010). Language shift and language revitalization. İçinde R. B. Kaplan (Ed.), *The Oxford handbook of applied linguistics* (2. bs.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195384253.013.0028>
- Haugen, E. (1938). Language and immigration. *Norwegian-American Studies*, 10, 1–43. <https://doi.org/10.1353/nor.1938.a799294>
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jem, Y. H. (2026). Language shift and maintenance in bilingual families: A systematic literature review on current trends and underlying factors. *International Journal of Contemporary Sciences (IJCS)*, 4(4), 1257–1266. <https://doi.org/10.55927/vgz-ya094>
- Köpke, B., & Schmid, M. S. (2004). Language attrition: The next phase. İçinde M. S. Schmid, B. Köpke, M. Keijzer, & L. Weilemar (Ed.), *Studies in Bilingualism* (C. 28, ss. 1-43). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/sibil.28.02kop>

- Karam, R. A. (2019). Becoming American by becoming Muslim: Strategic assimilation among second-generation Muslim American parents. *Ethnic and Racial Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1578396>
- Pauwels, A. (2016). Reversing language shift. Language maintenance and shift içinde (ss. 154-164). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107338869.010>
- Schmid, M. S., & Köpke, B. (2017). The relevance of first language attrition to theories of bilingual development. *Linguistic Approaches to Bilingualism*, 7(6), 637-667. <https://doi.org/10.1075/lab.17058.sch>
- Weinreich, U. (1979). *Languages in contact: Findings and problems*. De Gruyter Mouton. (Original çalışma 1953 yılında yayımlanmıştır). <https://doi.org/10.1515/9783110802177>

daha fazla bilgi için

/goc_vakfi

/gocarastirmalarivakfi